

Le déclin d'une élite

Tijdens de laatste dagen van december 2014 overleed in Erembodegem de bekende Vlaamse plastisch kunstenaar en fotograaf Paul Van den Abeele (1929-2014). Van den Abeele maakte talloze portretten van quasi alle belangrijke kunstenaars, geleerden en politici die tijdens zijn veertig jaar durende loopbaan voor zijn alerte lenzen waren verschenen, spontaan of uitgelokt. Bekend werd vooral het beeld van de frêle, aarzelend glimlachende filmdiva Sylvia Kristel (1952-2012) en dandy en schrijver Hugo Claus (1929-2008). De foto dateert uit 1976 en beiden bevonden zich in een chic restaurant in Parijs, omgeven door wat toen nog niet verboden was op dergelijke plekken, nl. de witgrijze kringen van sigarettenrook. Wij leven vandaag wellicht gezonder, maar alleszins eentoniger, alles heeft zijn prijs.

Maar onder de uitgesproken iconische prenten van Van den Abeele onthoudt men misschien toch vooral het beeld van de Gentse schrijfster Suzanne Lilar (1901-1992), in 1976 in haar woonkamer poserend bij een schilderij van de Oostendse kunstenaar James Ensor (1860-1949). Zowel Lilar als Ensor, maar ook de Gentse Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck (1862-1949), de in Doornik geboren Gentenaar Georges Rodenbach (1855-1898), de in München geboren Elsenaar' Charles De Coster (1827-1879) en ten slotte de Klein-Brabander Emile Verhaeren (1855-1916) behoren tot eenzelfde creatieve en spirituele cluster: zij vertegenwoordigen *Le genie Flamand*, een begrip dat werd gecreëerd door Lilar en dat hoofdzakelijk betrekking heeft op de 'Vlaamse' literatuur die zich bewoog tussen diverse polen: realisme, mystiek, sensualiteit, metafysica, transcendentie en gedaanteverwisselingen. De genoemde thema's vormen overigens de dieperliggende onderstromen die het werk van de schrijfster Lilar verbinden met dat van de plastische kunstenaar Ensor.

Onder de genoemde Vlaamse, Franstalige kunstenaars is Maurice Maeterlinck blijkbaar de enige die de positieve betekenis van het epitheton *Flamand* nadruk-

1. De (grotendeels landelijke) gemeente Elsene telde in het midden van de 19de eeuw nog 70 à 50 procent Nederlandssprekenden, maar tijdens de tweede helft van de 19de eeuw werd zij systematisch geürbaniseerd vanuit de (verfransende) stad Brussel. Na 1900 werd het grondgebied wijk na wijk opgenomen in de Brusselse agglomeratie (*Mens en Ruimte*, 1964) – Maurice Maeterlinck, Georges Rodenbach en Emile Verhaeren behoorden tot eenzelfde generatie leerlingen aan het Gentse jezuïetencollege Sint-Barbara – Suzanne Lilar introduceerde de term van het 'Vlaamse genie' in haar publicatie *Histoire du théâtre belge contemporain* (1952).

kelijk afwees. Emile Verhaeren van zijn kant was trots op zijn Vlaams verleden. Suzanne Lilar bekende in haar *Une enfance gantoise* (1976) dat zij het succes van haar oeuvre grotendeels te danken had aan het feit dat zij, vanuit haar “*Frans-Vlaamse opvoeding*”, eerder toevallig besliste om in het Frans te schrijven. Tijdens haar studietijd weigerde zij om mee te stappen in een protestmars “*waaraan de hele grote burgerij deelnam*”, toen er plannen werden gemaakt om de Gentse universiteit te vernederlandsen. Want, stelde zij, “*Het derde mij niet dat er in België, waar de meerderheid Vlaams sprak, toch minstens ‘één’ Vlaamse universiteit moest zijn*”.²

Aan de hierboven beschreven Pléiade – een toepasselijk begrip uit de Franse literatuurgeschiedenis – van Franstalige kunstenaars met wortels in en/of affiniteit met Vlaanderen kan men eveneens de namen toevoegen van Michel De Ghelderode (eigenlijk: Adhémar Martens, 1898-1962) en Marguerite Yourcenar (1903-1987). En misschien ook die van Liliane Wouters (°1930), als Vlaamse, Fransschrijvende auteur geboren op de definitieve kentering in de Vlaamse-Franse spreidstand. De culturele keuze voor het Frans werd namelijk steeds minder evident. Want *tempora mutantur, nos et mutamur in illis*, d.w.z. de samenstelling en de rol van de elites veranderen en wij met hen.³ Die vanzelfsprekendheid was nochtans niet zonder meer vanzelfsprekend: nadat de Franssprekende elite haar bevoorrechte positie in Vlaanderen zag verloren gaan, bleef zij die wel verdedigen in België. Voortaan vooral in de rol van het slachtoffer van de (grond)wetgever die mettertijd en metterdaad de absolute vrijheid van het taalgebruik in België aan *taalwetten* onderwierp en hierdoor een bindend onderscheid maakte tussen het personaliteits- en het territorialiteitsprincipe.⁴

In zijn bijdrage *Pleidooi ondergraaft wetenschap* – een uitgebreide recensie n.a.v. het verschijnen van Céline Préaux' boek *In Vlaanderen Vlaams! Het einde van Belgisch Vlaanderen?* – contesteert Edi Clijsters de door de auteur geformuleerde

2. S. Lilar, *Een kind in Gent*, Antwerpen-Amsterdam, 1990 (Vertaling naar het Nederlands van *Une enfance gantoise*, Paris, 1976), p. 37 – M.b.t. de houding van Maurice Maeterlinck (“*Met hun verzet tegen de Duitse doortocht [in 1914] hadden de Belgen volgens hem ‘de Latijnse beschaving gered (...) de enige beschaving waarin de meerderheid van de mensen kan en wil leven’*”) en Emile Verhaeren (“*Je m’exile pour que la nostalgie de mon pays m’inspire mieux*”), zie respectievelijk: J. Vandommele, *Een jaar van turbulentie en omwenteling: René De Clercq in 1915*, Deerlijk, 2015, p. 27 en L. Devoldere, *Tegen de kruideniers. Over talen, Europa en geheugen*, Antwerpen, 2014, pp. 61-63. De (cultureel bepaalde) houding van Maeterlinck tegenover het ‘Vlaamse’ Nederlands wordt overigens in een ruimere context geplaatst in de publicatie van Devoldere (pp. 96-100).
3. De zeggwijze wordt toegeschreven aan ‘Keizer Lotharius’ (er bestaan twee keizers die de kroon droegen).
4. Artikel 30 van de sinds enkele decennia vigerende Belgische grondwet bepaalt dat “*het gebruik van de in België gesproken talen vrij is*” en “*het [gebruik ervan] kan niet worden geregeld dan door de wet en alleen voor handelingen van het openbaar gezag en voor gerechtszaken*”. Met andere woorden: het gebruik van de (in België gesproken) talen is vrij, behalve in de gevallen waar de wet het anders bepaalt.

stelling dat de Franstaligen doorheen de gewijzigde omstandigheden in België, voor zichzelf een nieuwe rol zagen weggelegd *“als brug en bindmiddel tussen Vlaamse ‘Gemeinschaft’ en Belgische ‘Gesellschaft’”*. *“In werkelijkheid”*, stelt Clijsters, *“is die elite haar geprivilegieerde positie decennialang blijven verdedigen, zonder zich te bekreunen om enige ‘brugfunctie’*. *Zij deed dat overigens met een retoriek die heden ten dage ronduit racistisch zou genoemd worden.”* Overigens kan men niet stellen dat Clijsters zonder meer negatief oordeelt over het boek van Préaux, maar hij betreurt dat haar publicatie niet is gesteund op wetenschappelijk onderzoek m.b.t. de betekenis en de rol van Franstaligen in Vlaanderen in het huidige tijds kader. Met andere woorden: wat betekent *le déclin d’une élite* ad hoc?

Zoals wij hiervoor reeds stelden, was Maurice Maeterlincks houding cultureel bepaald: hij misprees wat hij beschouwde als het artificieel verheffen van een (uit de Vlaamse dialecten afgeleide) ‘officiële taal’. Maar dat betekende niet meteen dat hij de ‘Vlaamse’ literatuur zonder meer afwees: het ‘Vlaams’ was *“notre flamand maternelle”* waarin goede literatuur was geschreven en hij raadde zijn vriend Cyriel Buysse (1859-1932) zelfs aan in die taal te schrijven – weliswaar omdat hij oordeelde dat Buysse literatuur beter was dan diens kennis van de Franse taal.⁵

Wie verwijst naar de succesrijke keuze om ‘Vlaamse’ literatuur te publiceren tijdens de 19de eeuw, belandt natuurlijk meteen bij de figuur van Hendrik Conscience (1812-1883), die er door zijn Antwerpse omgeving toe bewogen werd om niet in het Frans te schrijven. En die keuze loonde, want hij werd dé schrijver ‘die zijn volk leerde lezen’ – al was dat ‘volk’ toen onvoldoende geëmancipeerd om een lezend volk te zijn. Maar, zoals Kevin Absillis en Marlou de Bont stellen in hun *Who’s afraid of Conscience? Naar een andere kijk op het oeuvre waarmee een volk leerde lezen*, oordeelt de hedendaagse literatuurgeschiedenis en -kritiek eerder negatief omtrent het soortelijk gewicht van Conscience’s culturele prestatie. De schrijver zou er integendeel voor gezorgd hebben dat nationale – bij uitbreiding nationalistische – gevoelens in Vlaanderen zich afkeerden van de moderniteit.

Dat de moderniteit zich op haar beurt afkeerde van Conscience en diens beeld van de Vlaamse volksaard is niet onbekend: o.m. de (voor de literatuur van na de Tweede Wereldoorlog) iconische schrijver Louis-Paul Boon (1912-1979) wordt beschouwd als de antipode van Conscience en als de moderne auteur, diegene die zich als het ware heeft moeten ontworstelen van Conscience’s discours omtrent het Vlaamse volk⁶ – Conscience werd, toevallig/niet-toevallig precies een eeuw eerder geboren dan Boon.

5. L. Devoldere, *Tegen de kruideniers [...]*, pp. 96-97.

6. K. Humbeeck, *Louis-Paul Boon en de fabriekstad Aalst*, Antwerpen, 1999, pp. 41-42 en 116-118.

Absillis en De Bont pleiten ervoor om Conscience niet verder op te sluiten in zijn *“antimoderne cultuurnationalisme dat in de negentiende eeuw de voedingsbodem zou zijn geweest van de Vlaamse beweging”* en verdedigen een duidelijk genuanceerde visie op het werk van Conscience en op diens antimoderniteit. Zij steunen hun visie bewust op een analyse van de beeldbepalende *De leeuw van Vlaenderen* en op de roman *De Boerenkrijg*, een werk dat vaak wordt beschouwd als het meest ‘archaïsche’ boek van de auteur.

Zoals de auteurs suggereren in de titel van hun bijdrage, hoeft men dus niet bang te zijn van een nieuwe beoordeling van het oeuvre van Hendrik Conscience.

Eigenheid, identiteit, volk en natie: de begrippen bevinden zich sinds enkele decennia in het centrum van de wetenschappelijke en minder wetenschappelijke belangstelling. Soms lijkt die interesse op een hordeloop, met het structuralisme of het essentialisme als rug- of tegenwind, naargelang van de opportuniteit van het ogenblik en van het publiek dat toekijkt.

Langs de zijlijn van die discussies en beschouwingen, onderzoeken Andreas Stynen en Frans-Jos Verdoort in *Vlaams-Amerikaanse kranten en de verschuiving van identiteiten* de mate waarin en wijze waarop de Vlaamse migranten hun ‘Vlaamse identiteit’ tijdens de 20ste eeuw – en de late 19de eeuw – exporteerden naar hun nieuwe thuisland. Concreet betreft het hier de Verenigde Staten van Amerika. Als onderzoeksterrein werd daarbij gekozen voor de Vlaams-Amerikaanse kranten: *De Pere Standaard*, *De Volksstem*, *de Gazette van Moline*, *de Gazette van Detroit* en *De Straal*. Die kranten vormden toentertijd immers de meest verreichende mogelijkheid tot communicatie en tot gemeenschapsvorming. Zij hadden daarenboven een missie: *“De migrantenkranten wierpen zich inderdaad op als een bastion van een blijkbaar strak omlinjnde identiteit. Voortdurend werden de lezers bewust gemaakt van de nood om hun wezenlijke karakteristieken te respecteren.”* Dat de taal van de Vlamingen, hun (hoofdzakelijk) katholiek-religieuze achtergrond en – in een latere fase – de naar Vlaanderen refererende politieke keuzes daarin centraal stonden, lijkt niet verwonderlijk. En het is evenmin verbazend dat die aspecten soms tot innerlijke tegenstellingen leidden en tot ongenoegen ten opzichte van bepaalde overheidsmaatregelen, zoals het aan banden leggen van de taalvrijheid en de wettelijke aanvaarding van echtscheidingen in sommige vs-staten.

Maar, hoe ook, dit vasthouden aan de eigen taal en eigen gewoonten en levensstijl stond de loyauteit met het nieuwe thuisland niet in de weg: *“Vrij en vrank oordelen wij als Amerikaanse burgers te leven, zoo wij niet met hert en geest die gedragslijn volgden.”* Het verleden van de migranten diende immers te worden gekoppeld aan hun toekomst.

FRANS-JOS VERDOODT | HOOFDREDACTEUR WT